

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ανά χείρας μελέτη αποδίδει το περιεχόμενο έρευνας, σημαντικό τμήμα της οποίας πραγματοποιήθηκε κατά τα ακαδημαϊκά έτη 2019-2020 και 2020-2021 υπό την ιδιότητα της μεταδιδακτορικής ερευνήτριας στον Τομέα Α΄ Ιδιωτικού Δικαίου της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, υπό την επίβλεψη του Επίκ. Καθηγητή κ. *Βάγια Παναγιωτόπουλου*.

Αντικείμενο εξέτασης αποτέλεσε η ευθύνη πλειόνων εξ αδικοπραξίας, και ειδικότερα η εις ολόκληρον σχέση των υποχρέων σε αποζημίωση προς τον παθόντα. Αντιθέτως, στην μελέτη δεν αναλύονται τα ζητήματα που άπτονται της εσωτερικής σχέσης των συνοφειλετών μεταξύ τους. Η αναγωγική ευθύνη των συνοφειλετών, που αναμφίβολα τελεί σε στενή συνάρτηση με την αποζημιωτική ευθύνη τους έναντι του ζημιωθέντος, εξετάζεται μόνο στο βαθμό που κρίνεται αναγκαίο, ώστε να αναδειχθούν πτυχές και χαρακτηριστικά του εις ολόκληρον δεσμού.

Η προσέγγιση της αδικοπρακτικής συνευθύνης, αν και η τελευταία εδράζεται σε ρητή διάταξη του θετικού μας δικαίου, δεν στερείται ερμηνευτικών προκλήσεων για έναν μελετητή. Όχι μόνο διότι διά της ΑΚ 926 φαίνεται να αναθεωρείται εν μέρει το “αδικοπρακτικό κεκτημένο” των ΑΚ 914 επ., οι παραδεδομένες δηλαδή προϋποθέσεις θεμελίωσης της ατομικής αδικοπρακτικής ευθύνης, ιδίως στο επίπεδο της αιτιώδους συνάφειας. Πολύ περισσότερο επειδή η εξεταζόμενη ρύθμιση αποτελεί το σημείο συνάντησης τριών διαφορετικών υποσυστημάτων ρύθμισης: της αδικοπραξίας, της παθητικής εις ολόκληρον ενοχής και της σύγκλισης ζημιογόνων αιτίων. Αν στα προεκτεθέντα προστεθεί και το γεγονός ότι η οφειλόμενη εις ολόκληρον παροχή έγκειται στην καταβολή αποζημίωσης, ο προσδιορισμός της οποίας διέπεται από έναν ιδιαίτερος σύνθετο μηχανισμό, αναδεικνύεται στο πλήρες εύρος της η πολυπλοκότητα των ερμηνευτικών προβλημάτων που ανακύπτουν στο πλαίσιο εφαρμογής του άρθρου 926 ΑΚ.

Η παρούσα εργασία αποσκοπεί να φωτίσει τις υπαρκτές ιδιοτυπίες της ΑΚ 926 αλλά παράλληλα να την αποκαθάρει από το στίγμα της δήθεν ασυμβατότητάς της προς τις ρυθμίσεις περί αδικοπραξιών. Επιπλέον, επιχειρείται η εναρμόνισή της με τις λοιπές διατάξεις των προαναφερθέντων υποσυστημάτων στα οποία η ΑΚ 926 εσωτερικά εντάσσεται. Η μείζονα σημασία της διάταξης, ιδίως ως δείγματος κατανομής της πολυαιτιακής ζημίας, οδήγησε και στη διερεύνηση της δυνατότητας αξιοποίησής της πέρα από τα όρια που χαράσσουν το γράμμα και η θέση της, εντός πλέον του ευρύτερου συστήματος της αστικής ευθύνης.

Πρόλογος

Η πρόσβαση σε διεθνείς πηγές την εποχή του Covid-19 υπήρξε αναπόφευκτα πενιχρή, χωρίς πάντως αυτό να δικαιολογεί οποιοσδήποτε τυχόν ουσιαστικές ατέλειες των αναπτύξεων, οι οποίες βαρύνουν αποκλειστικά τη συγγραφέα.

Από καρδιάς ευχαριστώ τον εποπτεύοντα τη μεταδιδακτορική μου έρευνα Επίκουρο Καθηγητή κ. *Βάγια Παναγιωτόπουλο*, ο οποίος αγόγγυστα υπέμεινε την κάποιες φορές ίσως κουραστική (και ας μην το ομολογεί ο ίδιος) διάθεσή μου να αντιπαρατεθώ με την κρατούσα διδασκαλία, φροντίζοντας συνεχώς να μου προσφέρει τις διεισδυτικές παρατηρήσεις του σε ζητήματα αδικοπρακτικής και γενικότερα αποζημιωτικής ευθύνης, στα οποία έχει εντυφώσει.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω και στον Καθηγητή κ. *Δημήτρη Λιάππη*. Πέρα από την τιμητική ένταξη της μελέτης μου στην υψηλών προδιαγραφών σειρά μονογραφιών που ο ίδιος διευθύνει, προθυμοποιήθηκε να δεσμεύσει και τον δυσεύρετο προσωπικό του χρόνο, προκειμένου να διορθώσει λέξη προς λέξη ολόκληρη την παρούσα εργασία, και μάλιστα εντός ενός ιδιαίτερα πειστικού χρονοδιαγράμματος. Τις πάντα καίριες υφολογικές, γλωσσικές και, ασφαλώς, δογματικές του επισημάνσεις τις αξιολογήσα στο έπακρον.

Σε μια ακόμη συγγραφική μου προσπάθεια καθοριστική υπήρξε η αγωγή του Αναπληρωτή Καθηγητή κ. *Ζαφείρη Τσολακίδη*. Εκτός από τη δυνατότητα που μου παρέχει να συζητώ μαζί του επί παντός επιστητού, απόρροια της μοναδικής του οξύνοιας, ανέγνωσε και αυτός με ζέση την εργασία μου. Η θεώρηση του κειμένου και από τον ίδιο με κάνει να νιώθω πιο ασφαλής για το τελικό αποτέλεσμα.

Τέλος, ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στον Μεταδιδακτορικό Ερευνητή της Νομικής Σχολής Αθηνών κ. *Σταύρο Κιτσάκη*. Όχι μόνο διότι μοιράστηκε μαζί μου τις στέρεες και πλούσιες γνώσεις του σχετικά με τη λειτουργία της παθητικής εις ολόκληρον ενοχής, αλλά και επειδή, χωρίς δεύτερες σκέψεις, μου παραχώρησε απεριόριστη πρόσβαση στην αξιοζήλευτη διεθνή βιβλιογραφία που έχει στην διάθεσή του. Του είμαι πραγματικά ευγνώμων.

Τον δάσκαλό μου *Ομότιμο Καθηγητή κ. Φίλιππο Δωρή* αυτή τη φορά δεν τον επιβάρυνα με τη διόρθωση του συνόλου της εργασίας μου. Η απaráμιλλα διαυγής μεθοδολογική του προσέγγιση, ωστόσο, ήταν μόνιμα παρούσα στις σκέψεις μου και με διευκόλυνε να δώσω λύση σε πολλά αμφιλεγόμενα ερμηνευτικά προβλήματα.

Στην ολοκλήρωση του παρόντος πονήματος συνέτεινε αποφασιστικά και ο σύζυγός μου *Θωμάς Σάμιος*, Λέκτορας Ποινικού Δικαίου στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, ο οποίος, εκτός από την πάγια ψυχική του συμπαράσταση κατά την περίοδο της συγγραφής, με βοήθησε να κατανοήσω ορθά τις μορφές της ποινικής συμμετοχής, που αποτελούν σημαντικό πεδίο εφαρμογής της ΑΚ 926.

Τον εκδότη *Πάνο Σάκκουλα*, για την υποστήριξή του, και την *Διαμάντω Χαλβατζόγλου*, η οποία για άλλη μια φορά επιστράτευσε όλη της την τέχνη για να επιτύχει

ένα τόσο καλαίσθητο αποτέλεσμα, έχω το μοναδικό προνόμιο να μπορώ να τους ευχαριστήσω όπως τους αρμόζει διά ζώσης!

Φεβρουάριος 2021
Ευαγγελία Νεζερίτη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιδιοτυπία της αδικοπρακτικής συνευθύνης

§ 1. Η «ακτινογραφία» των άρθρων 926 και 927 ΑΚ

I. Η κομβική θέση και η σημασία των διατάξεων για την αδικοπρακτική ευθύνη περισσοτέρων

Τα άρθρα 926 και 927 ΑΚ κατέχουν εξέχουσα θέση στο υποσύστημα των διατάξεων για την αδικοπραξία. Η προφανής τους λειτουργία έγκειται στη ρύθμιση του συχνά διαπιστούμενου στη βιοτική πραγματικότητα φαινομένου της συμμετοχής πλειόνων δραστών στην πρόκληση της ζημίας¹. Ως προσφορότερο μέσο διευθέτησης των περιπλοκών που εξ ορισμού συνεπάγεται η ανάμειξη στην αδικοπραξία περισσότερων προσώπων, ιδίως κατά τον προσδιορισμό της αιτιώδους διαδρομής που οδήγησε στη ζημία, ο νομοθέτης επέλεξε έναν μηχανισμό καταλογισμού της επελθούσας βλάβης που εκτυλίσσεται σε δύο στάδια: Κατ' αρχάς θεσπίζεται αλληλέγγυα ευθύνη όλων αδιακρίτως των υποχρέων έναντι του ζημιωθέντος (ΑΚ 926), ακολούθως δε χωρεί ο μεταξύ τους επιμερισμός της ζημίας (ΑΚ 927).

Αποτελούν, συνεπώς, οι ΑΚ 926-927 τη σπουδαιότερη περίπτωση *ex lege* θεσπιζόμενης εξωσυμβατικής αποζημιωτικής ευθύνης εις ολόκληρον, η οποία, περαιτέρω, σε ό,τι αφορά στην εσωτερική σχέση ανάμεσα στους συνυποχρέους, διαμορφώνεται κατά τρόπο εν μέρει αποκλίνοντα από τις γενικές διατάξεις για την παθητική εις ολόκληρον ενοχή (βλ. ΑΚ 487-488 συγκριτικά με ΑΚ 927). Σύμφωνα δηλαδή με το άρθρο 927 ΑΚ, εφόσον κάποιος από τους συνοφειλέτες κατέβαλε ολοσχερώς την οφειλόμενη αποζημίωση στον δανειστή-ζημιωθέντα (ή πάντως τμήμα αυτής που υπερβαίνει τη δική του αναλογία), δικαιούται στη συνέχεια να στραφεί αναγωγικά κατά των λοιπών συνοφειλετών, δικαίωμα που του απονέμεται άλλωστε ήδη με βά-

1. Καράσης, Οφειλή, σ. 247-248. Το εφαρμοστικό πεδίο των εν λόγω διατάξεων, όπως θα αναπτυχθεί στη συνέχεια, δεν περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις που η συνευθύνη αποτελεί προϊόν γνήσιας αδικοπρακτικής δράσης περισσότερων, άρα βιοτικής συγκυρίας, αλλά καταλαμβάνει και εκείνες που η συνευθύνη ιδρύεται ακрайφνώς *ex lege*, ήτοι ανεξάρτητα από τη συνδρομή παράνομης και υπαίτιας συμπεριφοράς στο πρόσωπο όλων των οφειλών της αποζημίωσης, όπως π.χ. συμβαίνει με την ευθύνη του προστήσαντος για τις πράξεις ή παραλείψεις του προστηθέντος (βλ. ΑΚ 926 εδ. α' περ. β' σε συνδυασμό με ΑΚ 922).

§ 1. Η «ακτινογραφία» των άρθρων 926 και 927 ΑΚ

ση τη γενική διάταξη του άρθρου 487 ΑΚ. Το μέτρο, ωστόσο, της αναγωγικής του αξίωσης προσδιορίζεται με γνώμονα τον βαθμό ππαισματος εκάστου των συνευθυνόμενων προσώπων και μόνο επικουρικά, αν ο βαθμός αυτός δεν μπορεί να εξακριβωθεί, καθιερώνεται ευθύνη κατ' ίσα μέρη. Στο σημείο αυτό, της διαφορετικής διάπλασης του αναγωγικού δικαιώματος, που πλέον συναρτάται, κατ' αρχήν έστω, με την υπαιτιότητα, έγκειται η δεύτερη σημαντική ιδιαιτερότητα των ΑΚ 926-927, που κατά τούτο εισάγουν εξαίρεση από την αφετηρία της *pro rata* ευθύνης που προβλέπει ο ειδικός ερμηνευτικός κανόνας του άρθρου 487 παρ. 1 ΑΚ².

3 Η δε συστηματική αξία του άρθρου 927 ΑΚ δεν εξαντλείται στην ένταξή του στο πλέγμα διατάξεων που ρυθμίζουν την εσωτερική σχέση μεταξύ των εις ολόκληρον συνοφειλετών. Έμφαση πρέπει να δοθεί εξίσου στην λειτουργία του ως κανόνα αντικειμενικού καταλογισμού, και συγκεκριμένα οριστικής κατανομής της προκληθείσας από πολλαπλά αίτια ζημίας. Υπό το πρίσμα αυτό οι ΑΚ 926-927 πρέπει να προσεγγίζονται ερμηνευτικά από κοινού με τη διάταξη του άρθρου 300 ΑΚ, με την οποία συγκροτούν μια ακόμα –λανθάνουσα αυτή τη φορά– ενότητα ρύθμισης, όπου αποτυπώνονται τα κριτήρια διαμοιρασμού της αποκαταστατέας ζημίας μεταξύ περισσότερων υπόλογων προσώπων³. Και ενώ στα άρθρα 926-927 ΑΚ το βάρος αποκατάστασης της ζημίας διαχέεται αποκλειστικά σε τρίτους, ξένους προς το προσβληθέν έννομο αγαθό, το άρθρο 300 ΑΚ επιλύει το πρόβλημα της έκτασης της αποζημιωτικής αξίωσης όταν στην επέλευση ή στην επαύξηση της ζημίας έχει συμβάλει και ο ίδιος ο φορέας του πληγέντος έννομου αγαθού (που ως τέτοιος, βεβαίως, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ζημιώσας, τουλάχιστον όχι εν στενή εννοία).

4 Οι προηγηθείσες παρατηρήσεις στοχεύουν στο να καταδείξουν ότι τα άρθρα 926-927 ΑΚ αποτελούν το σημείο τομής τριών διαφορετικών αλλά συναφών υποσυστημάτων ρύθμισης: Πρωτίστως της αδικοπραξίας, όπου και εξωτερικά εντάσσονται περαιτέρω, της παθητικής εις ολόκληρον ενοχής, το οποίο εν μέρει διασπών· και τέλος, της κατανομής της ζημίας μεταξύ περισσότερων. Απομένει να διερευνηθεί πώς εν τέλει αντανακλάται αυτό το μείγμα διαφορετικών αξιολογήσεων στη ρύθμιση της αδικοπρακτικής συνευθύνης, ποιο δηλαδή υποσύστημα προσδίδει το στίγμα

2. Βλ. *Καράση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρα 487-488 αρ. 7. Βλ. όμως τις αντιρρήσεις του *Κιτσάκη*, Αναγωγή, αρ. 234 επ. ως προς τον χαρακτηρισμό του κανόνα της *pro rata* ευθύνης ως ερμηνευτικού, καθώς και την πειστική επιχειρηματολογία του ιδίου για την ορθότητα του όρου «βοηθητικού». Πάντως, ανεξάρτητα από τυχόν ορολογικές διαφοροποιήσεις, παραμένει γεγονός ότι και οι δύο ετερόνομες ρυθμίσεις των ΑΚ 487 παρ. 1 (κατανομή κατ' ίσα μέρη) και ΑΚ 927 (κατανομή σύμφωνα με το ππαισμα, ειδάλλως κατ' ίσα μέρη) υποχωρούν σε περίπτωση ύπαρξης αποκλίνουσας συμφωνίας των εξ αναγωγής οφειλετών ή εφόσον από τη φύση της μεταξύ τους σχέσης επιβάλλεται μια διαφορετική διαμόρφωση των αναγωγικών αξιώσεων (βλ. πιο αναλυτικά παρακάτω, αρ. 334).

3. *Καραγιάννης*, ΕφΑΔ 2011, 594 επ., *passim*, ιδίως σ. 601-602.

II. Η ανάδειξη του πλήρους ρυθμιστικού περιεχομένου του άρθρου 926 ΑΚ

του στα επιμέρους ρυθμιζόμενα ζητήματα, ώστε υπό το φως της διέπουσας αυτό τελολογίας να δοθεί λύση και στα εκάστοτε εγχειρόμενα ερμηνευτικά προβλήματα.

Τελευταία καταλείφθηκε σκόπιμα η αναφορά στην πλέον αμφιλεγόμενη και γι' αυτό άκρως ελκυστική ερμηνευτική πτυχή των εδώ εξεταζόμενων διατάξεων, η οποία εντοπίζεται στο εδ. β' του άρθρου 926 ΑΚ. Αποτελεί άραγε η εκεί θεσπιζόμενη ευθύνη για διαζευκτικώς προκληθείσα ζημία πύλη εισόδου στο ισχύον σύστημα δικαίου της πιθανής αιτιότητας ως ενός γενικώς αποδεκτού συστατικού στοιχείου νόμιμου λόγου ευθύνης; Ερωτάται με άλλα λόγια, αν η εν λόγω διάταξη αποτελεί μια ευρύτερα αξιοποιήσιμη ερμηνευτικά *sedes materiae* ή πρέπει, αντιθέτως, να αντιμετωπίζεται ιδιαίτερος επιφυλακτικά ως *ius singulare*. Το ερώτημα αυτό, που εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο ζωηρής διχογνωμίας τόσο στην ημεδαπή όσο και σε αλλοδαπές έννομες τάξεις, θα αποτελέσει επίσης αντικείμενοπραγμάτευσης στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, με αφορμή το μείζον πρόβλημα της κατάφασης ή μη αδικοπρακτικής ευθύνης όταν η εκ τρίτου προσώπου προερχόμενη προσβολή εννόμου αγαθού του ζημιωθέντος παρίσταται ως απλώς ενδεχόμενη, συντρέχουσα διαζευκτικά με αυτοβλαπτική ενέργεια του ίδιου του παθόντος ή με τυχαίο γεγονός.

II. Η ανάδειξη του πλήρους ρυθμιστικού περιεχομένου του άρθρου 926 ΑΚ

Από τις προκαταρκτικές επισημάνσεις που εκτέθηκαν παραπάνω, διαφάνηκε εν μέρει η κανονιστική πυκνότητα των άρθρων 926 και 927 ΑΚ. Επιβεβαιώνεται δε η εν λόγω πυκνότητα και μέσω της δικαιοσυγκριτικής έρευνας, και ειδικότερα της μελέτης του γερμανικού Αστικού Κώδικα (= BGB), που αποτέλεσε το βασικό πρότυπο των συντακτών του ελληνικού Αστικού Κώδικα⁴. Μάλιστα η επιλογή του γερμανού νομοθέτη να διαρθρώσει σε δύο άρθρα τη ρύθμιση που στην ελληνική έννομη τάξη συμπεκνώνεται στο άρθρο 926 ΑΚ φωτίζει, κατά την άποψή μου, πλήρως τη σύνθετη φύση ορισμένων εκ των κανόνων που περιέχονται στο ως άνω άρθρο.

Πιο συγκεκριμένα, στην μεν § 830 Abs. 1 BGB, που φέρει τον τίτλο «Συναυτουργοί και συμμετοχοί» («Mittäter und Beteiligte»), ορίζεται ότι «αν περισσότεροι προκάλεσαν ζημία μέσω μιας διαπραχθείσας από κοινού παράνομης πράξης, τότε καθένας τους ευθύνεται για τη ζημία⁵. Το ίδιο ισχύει, αν δεν μπορεί να εξακριβωθεί ποιος από τους περισσότερους εμπλεκόμενους επέφερε με την πράξη του τη ζημία». Στη δε § 830 Abs. 2 εξομοιώνονται με τους συναυτουργούς οι ηθικοί αυτουργοί και οι συνερ-

4. Διαμαντάκος, EEN 1970, 670.

5. § 830 BGB: (1) Haben mehrere durch eine gemeinschaftlich begangene unerlaubte Handlung einen Schaden verursacht, so ist jeder für den Schaden verantwortlich. Das Gleiche gilt, wenn sich nicht ermitteln lässt, wer von mehreren Beteiligten den Schaden durch seine Handlung verursacht hat.

(2) Anstifter und Gehilfen stehen Mittätern gleich.

§ 1. Η «ακτινογραφία» των άρθρων 926 και 927 ΑΚ

γοί. Όπως ευχερώς συνάγεται από τη διατύπωση των παραπάνω διατάξεων, πρόκειται για κανόνες θεμελιωτικούς αδικοπρακτικής ευθύνης, της οποίας όμως το ακριβές μέτρο δεν καθορίζεται. Προς τούτο, δηλαδή την οριοθέτηση της ευθύνης των αδικοπρακτούντων απέναντι στον παθόντα, επιστρατεύεται ο κανόνας της § 840 BGB, ο οποίος τιτλοφορείται «Ευθύνη πλειόνων» («Haftung mehrerer») και προβλέπει ότι «Όταν για την ζημία που προκλήθηκε από μια παράνομη πράξη ευθύνονται παράλληλα περισσότεροι, τότε αυτοί ευθύνονται εις ολόκληρον» (§ 840 Abs. 1 BGB)⁶.

8 Όπως προκύπτει από τη διάσπαση της νομοθετικής ύλης, ο γερμανός νομοθέτης αντιλαμβάνεται τη *στοιχειοθέτηση* και την *μορφή/έκταση* της ευθύνης των συμμετόχων σε αδικοπραξία ως δύο χωριστά ζητήματα. Διαισθάνεται κυρίως ότι οι παραχωρήσεις στο επίπεδο της αιτιότητας, στις οποίες αναγκάζεται να προβεί προκειμένου να καταλήξει στην αναγνώριση της ευθύνης μιας ομάδας (πιθανών ή πραγματικών) δραστών, είναι τόσο ριζικές, ώστε αυτές να απαιτείται να περιβληθούν το ένδυμα ενός αυτόνομου και ρητά δικαιοθεμελιωτικού κανόνα προς αποφυγήν οποιασδήποτε υπόνοιας περί ακούσιας ρήξης της συνοχής του συστήματος της αδικοπρακτικής ευθύνης επί πλειόνων προσβολέων. Από την άλλη πλευρά, η αναγωγή των περισσότερων ατομικώς ενεχόμενων εξ αδικοπραξίας προσώπων, είτε η ευθύνη τους στηρίζεται απευθείας στις διατάξεις της § 830 είτε προκύπτει κατ' εφαρμογήν των γενικών διατάξεων, σε συνοφειλέτες εις ολόκληρον δυνάμει της § 840 Abs. 1 BGB φαίνεται να έχει δευτερεύουσα σημασία και να προβάλλει μάλλον ως η αυτονόητη επιλογή (ιδίως προς αποφυγήν του πλουτισμού του παθόντος)⁷.

9 Στο αντίποδα του γερμανικού μοντέλου⁸, στον Αστικό Κώδικα προκρίθηκε η οδός της συνολικής αντιμετώπισης, σε δύο διαδοχικές διατάξεις, όλων των πτυχών της αδικοπρακτικής ευθύνης πλειόνων⁹: της γέννησής της, της έκτασής της έναντι του

6. (1) Sind für den aus einer unerlaubten Handlung entstehenden Schaden mehrere nebeneinander verantwortlich, so haften sie als Gesamtschuldner.

Αξίζει να προστεθεί ότι στους αρ. 2-3 της § 840 περιέχονται ειδικές διατάξεις, αποκλίνουσες από τη γενική ρύθμιση του αναγωγικού δικαιώματος των εις ολόκληρον συνοφειλετών που περιλαμβάνεται στο κεφάλαιο για την παθητική εις ολόκληρον ενοχή (βλ. § 426 BGB), και η οποία ισχύει κατά τα λοιπά αυτούσια και για τους εξ αδικοπραξίας συνοφειλέτες.

7. Βλ. MüKoBGB⁷/Wagner, BGB § 840 Rn. 1 και 4, ιδίως σε ό,τι αφορά την παραουτοργική δράση· Brambring, Mittäter, σ. 156-157.

8. Ως προς το οποίο εμφανίζεται μάλλον σκεπτικός ο MüKoBGB⁷/Wagner (ό.π., BGB § 840 Rn. 4), υπαινισσόμενος ότι ο κερματισμός της ρύθμισης δημιουργεί αχρείαστη σύγχυση τόσο ως προς τη νομική φύση των κανόνων που εμπεριέχονται στις δύο επιμέρους διατάξεις περί αδικοπρακτικής συνευθύνης όσο και ως προς τη μεταξύ τους σχέση.

9. Επισήμανσης χρήζει στο σημείο αυτό ότι τόσο στο Προσχέδιο του Εισηγητού για το Δεύτερο Βιβλίο του Αστικού Κώδικα (άρθρο 538) όσο και στο τελικά παραδοθέν Σχέδιο της Συντακτικής Επιτροπής περιεχόταν μία μόνο ρύθμιση (άρθρο 544) σχετικά με την αδικοπρακτική ευθύνη πλειόνων, η οποία απαρτιζόταν αφενός από το εδ. α' του νυν άρθρου 926 ΑΚ και αφετέρου από ολόκληρο το νυν άρθρο 927 ΑΚ (με ήσσονος σημασίας αποκλίσεις στη

II. Η ανάδειξη του πλήρους ρυθμιστικού περιεχομένου του άρθρου 926 ΑΚ

παθόντος και του οριστικού προσδιορισμού της ανά οφειλέτη της αποζημίωσης, στο πλαίσιο της εκκαθάρισης της εσωτερικής σχέσης των συνοφειλετών¹⁰. Ανεξάρτητα από την ευστοχία της εν λόγω νομοτεχνικής σύμπτυξης¹¹, η *συνύπαρξη του θεμελιωτικού και του οριοθετικού (πληρωτικού) της ευθύνης στοιχείου* παραμένει, με μια διεισδυτικότερη ματιά, ορατή και στο άρθρο 926 ΑΚ. Υπό το πρίσμα αυτό στις τρεις νομοτυπικές μορφές αδικοπρακτικής συνευθύνης που προβλέπονται στον νόμο, πρέπει να αποδοθεί το ακόλουθο πλήρες κανονιστικό περιεχόμενο, όπως τούτο θα αναδυθεί και στις επιμέρους ενότητες που αφιερώνονται σε καθεμία από αυτές: α) Ίδρυση αδικοπρακτικής ευθύνης εις ολόκληρον επί κοινής πράξης (ΑΚ 926 εδ. α' περ. α'): Πρόκειται για κανόνα *κρυφοπαραγωγικό*, υπό συγκεκριμένες περιστάσεις¹², ατομικής αδικοπρακτικής ευθύνης και *εμφανώς παραγωγικό εις ολόκληρον ενοχής*. β) Ίδρυση αδικοπρακτικής ευθύνης εις ολόκληρον επί παράλληλης ευθύνης περισσότερων (ΑΚ 926 εδ. α' περ. β'): Πρόκειται για κανόνα *παραγωγικό εις ολόκληρον ενοχής* μεταξύ περισσότερων οφειλετών αποζημίωσης, των οποίων η *προσωπική*

διατύπωση, κυρίως σε ό,τι αφορά στην απουσία αναφοράς στον δικαστικό προσδιορισμό της αναγωγικής υποχρέωσης), χωρίς επιπλέον από τις συζητήσεις της Συντακτικής Επιτροπής, όπως αυτές αποτυπώνονται στα Πρακτικά, να διαφαίνεται οποιαδήποτε πρόθεση ή τάση αναθεώρησης του περιεχομένου της (βλ. επ' αυτού και *Διαμαντάκο*, ΕΕΝ 1967, 381-382). Συγκεκριμένα το οικείο άρθρο 544 του Σχεδίου της Συντακτικής Επιτροπής είχε ως εξής:

«Εάν η ζημία προήλθεν εκ κοινής πράξεως πλειόνων, ή εάν διά την αυτήν ζημίαν εκ παραλλήλου ευθύνωνται πλείονες, υποχρεούνται ούτοι εις ολόκληρον.

Ο καταβαλών ολόκληρον την αποζημίωσιν έχει δικαίωμα αναγωγής κατά των λοιπών κατά τον βαθμόν του πταίσματος εκάστου, εν αδυναμία δ' εξακριβώσεως η ζημία κατανέμεται μεταξύ πάντων κατ' ίσα μέρη».

10. Για την εκκαθαριστική διάσταση της σχέσης αναγωγής εν γένει στην παθητική εις ολόκληρον ενοχή βλ. στην ελληνική βιβλιογραφία προσφάτως *Κιτσάκη*, Αναγωγή συνυποχρέων, *passim* και αναλυτικά αρ. 225 επ.

11. Η συστέγαση στο ίδιο άρθρο αφενός των τριών τύπων της αδικοπρακτικής συνύπαρξης πλειόνων προσώπων και αφετέρου του καθορισμού του είδους της ιδρυόμενης ευθύνης τους, καθώς και η τοποθέτηση αυτού σε διακριτή, αυτόνομη θέση εντός του κεφαλαίου περί αδικοπραξιών, πρέπει να θεωρηθούν επιτυχείς. Πρώτον, διότι η λύση αυτή δεν αποπροσανατολίζει από το ζητούμενο, που είναι εν τέλει η ικανοποίηση του ζημιωθέντος και η αποκατάσταση της ζημίας· δεύτερον, διότι έτσι η πολυπρόσωπη αδικοπρακτική δράση γίνεται ορθώς αντιληπτή ως μια ιδιαίζουσα περίπτωση, δυσχερώς προσαρμόσιμη στη γενική διδασκαλία περί αδικοπρακτικής ευθύνης, η οποία εκκινεί από το ρυθμιστικό πρότυπο του μοναδικού ζημιώσαντος (βλ. επ' αυτού τις σκέψεις του *Weckerle*, *Die deliktische Verantwortlichkeit*, *passim*, ιδίως σ. 4 επ.). Τρίτον, διότι το στίγμα της αδικοπρακτικής φύσης της υποχρέωσης των συνοφειλετών εις ολόκληρον, με ό,τι αυτό συνεπάγεται ερμηνευτικά, προβάλλεται εμφανώς και δεν ξεθωριάζει εντασσόμενο στο γενικό υποσύστημα των πολυμερών ενοχών.

12. Βλ. εκτενέστερα παρακάτω, αρ. 16 και αρ. 80 επ. (ιδίως αρ. 83), κυρίως δε την ανάπτυξη του *Bydlinski*, ΑςΡ 158, 410 επ.

§ 1. Η «ακτινογραφία» των άρθρων 926 και 927 ΑΚ

αδικοπρακτική ευθύνη απορρέει ήδη από την εφαρμογή των γενικών κανόνων περί αδικοπραξίας· γ) Ίδρυση αδικοπρακτικής ευθύνης εις ολόκληρον επί ζημίας προξενθείσας διαζευκτικώς από έναν ή ορισμένους εκ των πιθανών δραστών (ΑΚ 926 εδ. β'): Πρόκειται για κανόνα γενεσιουργό το πρώτον τόσο ατομικής αδικοπρακτικής ευθύνης των δυνητικών δραστών όσο και παθητικής ενοχής εις ολόκληρον.

- 10** Το αναδειχθέν πυκνό περιεχόμενο του άρθρου 926 ΑΚ, αν και, όπως αναφέρθηκε, δεν συνιστά τη μοναδική νομοτεχνική οδό εξωτερικής ταξινόμησης και παρουσίασης της ρυθμιστέας ύλης, αποκαλύπτει ταυτόχρονα σε σημαντικό βαθμό την ιεράρχηση των επιδιώξεων του νομοθέτη κατά την επίλυση του δυσχερούς προβλήματος της αδικοπρακτικής συνευθύνης. Βασική προτεραιότητα συνιστά η πληρέστερη δυνατή περιφρούρηση των συμφερόντων του παθόντος. Στο πλαίσιο αυτό κυριαρχεί η επιβολή της έννομης συνέπειας της εις ολόκληρον ευθύνης των περισσότερων προσβολέων, ενώ αντιθέτως υποβαθμίζεται η θεμελίωση της ευθύνης σε ατομικό επίπεδο. Δεν διευκρινίζεται ρητώς, με άλλα λόγια, πλην της δεύτερης περίπτωσης του εδ. α', αν καθένας από τους συνοφειλέτες της αποζημίωσης ευθύνεται και προσωπικώς αδικοπρακτικά, όπως, αντιθέτως, φροντίζει να κάνει ο γερμανός νομοθέτης, και μάλιστα διττώς, στις §§ 830 και 840 BGB (§ 830: «...so ist **jeder für den Schaden verantwortlich**», § 840: «*Sind für den aus einer unerlaubten Handlung entstehenden Schaden **mehrere nebeneinander verantwortlich**...*»), χωρίς πάντως να αποφεύγει και αυτός τις θεωρητικές νοθεύσεις¹³. Το εν λόγω προβάδισμα της προστατευτικής διάθεσης υπέρ του ζημιωθέντος έναντι της δογματικής προσήλωσης, πρέπει να προσμετρηθεί κατά την ερμηνεία των επίμαχων διατάξεων.

III. Η κοινή συνιστώσα των ρυθμιζόμενων στην ΑΚ 926 περιπτώσεων: Αιτιακή ρευστότητα

- 11** Η ενιαία, από πλευράς εννόμων συνεπειών, μεταχείριση των αναφερόμενων στο άρθρο 926 ΑΚ περιπτώσεων δικαιολογείται εν πρώτοις από το προφανές κοινό χαρακτηριστικό της διάχυσης της αποδοκιμασίας της έννομης τάξης σε περισσότερα του ενός πρόσωπα¹⁴, είτε όταν έχουν όλα με κάποιο τρόπο αναμειχθεί εν τοις πράγμασι στη ζημιόγono διαδρομή, όπερ αποτελεί τον κανόνα, είτε όταν, κατ' εξαίρεση, κάποια από αυτά επωμίζονται το βάρος ανόρθωσης της ζημίας που άλλοι έχουν προκαλέσει με τη συμπεριφορά τους. Το τελευταίο ισχύει στις περιπτώσεις της *ex lege* επέκτασης ή μετακύλισης της ευθύνης σε αμέτοχους στην αδικοπραξία τρίτους, με συνέπεια να στοιχειοθετείται παράλληλη αυτοτελής ευθύνη τόσο του φυσικού δράστη όσο και του εκ του νόμου υπόλογου προσώπου για τη συμπεριφορά του πρώτου. Εδώ εμπίπτουν, μεταξύ άλλων, η ευθύνη του προστήσαντος για τις παρά-

13. Βλ. παρακάτω για τη νομική φύση των κανόνων του εδ. α' περ. α' και του εδ. β'.

14. Πρβλ. *Καράση*, *Οφειλή*, σ. 248-249.

III. Η κοινή συνιστώσα των ρυθμιζόμενων στην ΑΚ 926 περιπτώσεων: Αιτιακή ρευστότητα

νομες και υπαίτιες πράξεις ή παραλείψεις των προστηθέντων (ΑΚ 922), όπως επίσης η ευθύνη του εποπτεύοντος για τη ζημία που προξένησε σε τρίτους ο εποπτευόμενος (ΑΚ 923), εφόσον βεβαίως ήθελε κριθεί ότι ο δεύτερος είναι ικανός προς καταλογισμό και άρα ευθύνεται και ο ίδιος αυτοτελώς αδικοπρακτικά.

Η βαθύτερη *ratio* της ΑΚ 926, ωστόσο, που επίσης αποτυπώνεται, σε μικρότερο 12 η μεγαλύτερο βαθμό, και στις τρεις νομοτυπικές μορφές συνευθύνης¹⁵, έγκειται στην αντιμετώπιση της συμφυούς με την αδικοπρακτική δράση πλειόνων *αιτιακής ρευστότητας*. Εκείνο που παραλλάσσει ανά νομοτυπική μορφή είναι το φάσμα της ανακύπτουσας αιτιακής απροσδιοριστίας, το οποίο είτε περιορίζεται αποκλειστικά στο πεδίο της πληρωτικής αιτιότητας είτε καταλαμβάνει και τη θεμελιωτική αιτιότητα¹⁶.

Τέτοια διττή αιτιακή αβεβαιότητα συντρέχει στην περίπτωση του εδ. β' του άρθρου 926 ΑΚ. Ως αδυναμία εξακρίβωσης «*τινος η πράξη επέφερε τη ζημία*» πρέπει να νοηθεί στην παραπάνω διάταξη η αδυναμία προσδιορισμού της ίδιας της προέλευσης της προσβολής του εννόμου αγαθού του ζημιωθέντος, άρα η αδυναμία διαπίστωσης της θεμελιωτικής αιτιώδους συνάφειας. Κατά μείζονα λόγο, βεβαίως, θα αναφέρονται περαιτέρω και προβλήματα καθορισμού της έκτασης της προκληθείσας από καθέναν εκ των πιθανών προσβολέων ζημίας, ήτοι ακριβούς διάγνωσης και της πληρωτικής αιτιότητας.

Επί παράλληλης ευθύνης πλειόνων, αντιθέτως, αιτιακή ασάφεια εντοπίζεται μονάχα ως προς την έκταση της συμμετοχής στην επελθούσα βλάβη, δεδομένου ότι προϋπόθεση ενεργοποίησης της αλληλέγγυας ευθύνης κατ' άρθρον 926 εδ. α' περ. β' ΑΚ συνιστά η ήδη γεγεννημένη, εκτός του πραγματικού της ως άνω διάταξης και με βάση τους γενικούς κανόνες, ατομική αδικοπρακτική ευθύνη («...αν για την ίδια ζημία **ευθύνονται παράλληλα περισσότεροι...**»)- επομένως, προϋποτίθεται και η προγενέστερη κατάφαση της θεμελιωτικής αιτιώδους συνάφειας ως προς καθέναν από τους συνοφειλέτες της αποζημίωσης¹⁷.

Εξυπακούεται ότι κανένα πρόβλημα αιτιώδους συνδέσμου δεν ανακύπτει αναφο- 15

15. Τη *ratio legis* του άρθρου 926 ΑΚ ως μέσου παράκαμψης των σοβαρών δυσχερειών που θα αντιμετώπιζε ο ενάγων-ζημιωθείς αν καλείτο να αποδείξει τις επιμέρους συμβολές των εναγομένων στη ζημία υπογραμμίζει επανειλημμένα στη μονογραφία του (βλ. παραπάνω την υποσ. 1) ο *Καράσης*.

16. Για τη διάκριση σε θεμελιωτική και πληρωτική αιτιώδη συνάφεια βλ. αναλυτικά παρακάτω, αρ. 20 επ.

17. Η διαδικασία διαπίστωσης της ατομικής θεμελιωτικής αιτιώδους συνάφειας αυτονοήτως μεταβάλλεται επί διαπιστωμένης ανάμειξης στη ζημία περισσότερων, ανεξαρτήτως ενεργούντων, προσώπων, χωρίς όμως η εν λόγω διαφοροποίηση να εξικνείται μέχρι του σημείου αλλοίωσης του νόμιμου λόγου ευθύνης του άρθρου 914 ΑΚ, περίπτωση κατά την οποία αναγκαστικά θα έπρεπε να αναγνωρισθεί διπλή δικαιοπραγωγική λειτουργία και στην περ. β' του εδ. α' (ατομικής και εις ολόκληρον ευθύνης), κατά το πρότυπο του εδ. β'. Βλ. αναλυτικά παρακάτω αρ. 114 επ. και αρ. 120 επ.